

21722 - تفسیر «بسم الله الرحمن الرحيم» و حکم آغاز قرائت با آن

سوال

معنای **بسم الله الرحمن الرحيم** چیست؟

آیا می‌توان بسم الله الرحمن الرحيم را در وسط قرائت گفت؟ چرا؟

معنای **اقرأ باسم ربك...** چیست؟

پاسخ مفصل

الحمد لله.

گفتن **بسم الله** پیش از شروع هر کاری معنایش این است:

این کار را همراه، یا با کمک نام الله و در حالی که خواهان برکت از او یعنی الله که مألوه محبوب معبود است شروع می‌کنم. کسی که دل‌ها با محبت و بزرگداشت و طاعت (یعنی از روی عبادت) به او روی می‌آورند، و اوست **رحمن** یعنی موصوف به رحمت گسترده و **رحيم** یعنی کسی که رحمتش را به بندگان می‌رساند.

همچنین گفته‌اند: معنایش این است که این کار را با نام و ذکر الله شروع می‌کنم.

امام ابن جریر طبری - رحمه الله - می‌گوید: «الله که یادش والا و نام‌هایش مقدس باد پیامبرش محمد را با مقدم داشتن نام‌های نیکویش در برابر همه‌ی کارهایش ادب آموخته و امر نموده تا وی را پیش از همه‌ی کارهای مهمش چنین وصف نماید و آنچه از ادب به وی آموخته و یاد داده را برای همه‌ی بندگان سنتی قرار داده تا در هنگام شروع سخن و آغاز نامه‌ها و کتاب‌ها و کارهایشان به آن اقتدا نمایند، آنقدر که معنای سخن آشکار گوینده یعنی **بسم الله** وی را از بیان منظورش که محذوف است بی‌نیاز می‌کند». (با اندکی تصرف)

در عبارت **بسم الله** که شخص پیش از آغاز عمل می‌گوید بخش حذف شده‌ای است که این حذف شده چنین است: **کارم را با نام الله آغاز می‌کنم یا مثلاً می‌خوانم به نام الله یا بر وسیله‌ی نقلیه‌ام با نام الله سوار می‌شوم** و به این صورت... همینطور امکان دارد بخش حذف شده اینطور باشد که: **به نام الله می‌نویسم یا به نام الله می‌خوانم** که در اینجا کارش را پس از بسم الله قرار می‌دهد که این نیک است تا برکت اول قرار دادن نام الله را به دست آورد و همینطور سخنش معنای انحصار دهد یعنی به نام الله آغاز می‌کنم نه به نام کسی دیگر.

لفظ جلاله یعنی (الله) همان نام اعظم است و شناخته شده‌ترین نام الله است که نیازی به تعریف ندارد و نام اصلی باری جل جلاله است که مخصوص اوست نه هیچ کس دیگر و بر اساس قول صحیح از آله یأله، ألوهة وإلهة مشتق شده است.

رحمن یکی از نام‌های مخصوص الله است به معنای **داری رحمت گسترده و فراگیر** زیرا وزن فَعْلان دال بر پر بودن و کثرت است و خاص‌ترین نام الله پس از لفظ جلاله است، همینطور که صفت رحمت از خاص‌ترین صفات الله است برای همین است که غالباً پس از لفظ جلاله می‌آید، چنانکه الله متعال می‌فرماید:

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ [اسراء: ۱۱۰]

(بگو الله را بخوانید یا رحمان را).

رحیم نیز یکی از نام‌های الله است، به معنای کسی که رحمتش را به هر یک از بندگان که بخواهد می‌رساند.

ابن قیم رحمه الله می‌گوید:

«رحمان دال بر صفتی است قائم به او سبحانه و تعالی و رحیم دال بر تعلق به مرحوم (یعنی آنان که مورد رحمت قرار می‌گیرند)، بنابراین اولی برای وصف است و دومی برای کار. اولی نشان می‌دهد که رحمت صفت اوست، و دومی نشان می‌دهد که او با رحمتش به بندگانش مهربانی می‌ورزد. اگر می‌خواهی این را بفهمی در این سخن خداوند بیندیش که می‌فرماید:

وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا [احزاب: ۴۳]

(و به مومنان همواره رحیم است)

و این قول متعال که:

إِنَّهُمْ بِهِمْ رَوْفٌ رَحِيمٌ [توبه: ۱۱۷]

(او نسبت به آنان مهربان و رحیم است).

و هرگز نیامده که **او نسبت به آنان رحمان است** بنابراین دانسته می‌شود که رحمن یعنی موصوف به رحمت و رحیم یعنی آنکه با رحمتش نسبت به دیگران مهربانی می‌ورزد» (بدائع الفوائد: ۸ / ۲۴).

ثانیا:

اما گفتن **بسم الله الرحمن الرحيم** پیش از خواندن قرآن چهار حالت دارد:

حالت نخست: اینکه در آغاز سوره بیاید؛ به جز سوره‌ی توبه. نص بیشتر ائمه بر این است که **قرائت بسم الله الرحمن الرحيم** در آغاز هر سوره، در نماز و غیر آن مستحب است و شایسته است که بر آن محافظت نماید تا جایی که برخی از علما گفته‌اند اگر در آغاز هر سوره جز سوره‌ی توبه **بسم الله** نگوید ختم قرآن او ناقص است و هنگامی که از امام احمد در باره‌ی خواندن آن در آغاز هر سوره پرسیدند گفت: **ترکش نکند**.

حالت دوم: اینکه در اثنای سوره باشد که سوال نیز در این باره است. رای جمهور علما و قراء بر این است که اشکالی ندارد قرائتش را با آن آغاز کند. از امام احمد پرسیدند: پس اگر قسمتی از سوره را خواند (یعنی از وسط سوره) آیا **بسم الله** بگوید؟ گفت: **اشکالی ندارد**. عبادی از شافعی - رحمه الله - نقل نموده که گفتن آن در میانه‌ی سوره مستحب است.

قاریان می‌گویند: شروع قرائت با **بسم الله** وقتی بیشتر مورد تاکید است که اگر در آیه‌ای که بعد از **بسم الله** می‌خواند ضمیری باشد که به **الله** سبحانه برگردد مانند:

إِلَيْهِ يُرَدُّ عِلْمُ السَّاعَةِ [فصلت: ۴۷]

(دانستن هنگام قیامت تنها به او منحصر است)

یا مانند:

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ... [انعام: ۱۴۱]

(و اوست کسی که باغ‌هایی پدید آورد...)

زیرا آوردن اینگونه آیات پس از **أعوذ بالله من الشيطان الرجيم** زشت است و اینطور می‌رساند که ضمیر او در آیه به شیطان باز می‌گردد که درست نیست.

حالت سوم: خواندن آن در ابتدای سوره‌ی براءة که تقریباً علما و قاریان در مکروه بودن آن اختلافی ندارند.

صالح در مسائل خود از پدرش امام احمد - رحمه الله - آورده است: و از ایشان درباره‌ی سوره‌ی انفال و سوره‌ی توبه پرسیدم که آیا جایز است انسان میان این دو سوره را با **بسم الله الرحمن الرحيم** جدا نماید؟ پدرم گفت: در قرآن به همان چیزی اکتفا کند که اصحاب رسول الله - صلی الله علیه وسلم - بر آن اجماع کرده‌اند؛ نه چیزی به آن بیفزاید و نه چیزی کم کند.

حالت چهارم: خواندن آن در میانه‌ی سوره‌ی توبه: قاریان چنانکه ابن حجر هیثمی در **الفتاوی الفقهیة** (۵۲ / ۸) آورده در این باره اختلاف نموده‌اند. وی می‌گوید: سخاوی، از امامان قرائت می‌گوید: اختلافی نیست که شروع میانه‌ی این سوره با بسم الله سنت است. وی میان شروع و میانه‌ی این سوره فرق گذاشته اما با دلایلی غیر موجه. جَعَبَری از میان آنها (یعنی قاریان) در پاسخ وی قول به کراهت را نزدیک‌تر به صواب دانسته که سخن وی موجه‌تر است. یعنی همان معنایی که باعث شده گفتن بسم الله در آغاز این سوره ترک شود یعنی نازل شدن این سوره با شمشیر و امر به نبرد، و رسوا ساختن منافقان با ذکر کارهای زشت آنان، در اثنای سوره نیز موجود است. برای همین گفتن بسم الله در اثنای سوره مشروع نیست چنانکه در آغاز آن مشروع نمی‌باشد.

مراجعه نمایید به (الآداب الشرعية ابن مفلح: ۲ / ۳۲۵) و (الموسوعة الفقهیة: ۱۳ / ۲۵۳) و (الفتاوی الفقهیة الكبرى: ۸ / ۵۲).

ثالثاً:

معنای سخن الله متعال که می‌فرماید:

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ [علق: ۱]

(بخوان به نام پروردگارت که آفرید).

امام ابن جریر طبری - رحمه الله - می‌گوید: «سخن درباره‌ی تفسیر اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ:

روی سخن الله متعال از بخوان به نام پروردگارت محمد صلی الله علیه وسلم است. می‌گوید: ای محمد بخوان با یاد پروردگارت که آفرید.»

والله اعلم